

Personality Types of Women in *Beyhaqi History* Based on Enyegram's Point of View

Vahid Mobarak^{1*} | Parvin Sadegi²

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: V.mobarak@razi.ac.ir
2. M.A. in Persian language and literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: p.sadegi@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 19/10/2019

Received in revised form:
09/11/2022

Accepted: 15/11/2022

Keywords:

Interdisciplinary study,
Enyegram',
Personality typology,
Beyhaqi history,
Personality.
Types of women.

ABSTRACT

Typology of women in Beyhaqi's history emphasizes on nine classificationsn of the Enneagram. *Beyhaghi history* is an indication of a part of the court atmosphere in the fifth century. The eleven-year-long rulling period of Masoud's is the full extent of this text, and consequently, other heroes have also entered the arena of Beyhaqi's history in order to show the aspect of creating space, characterizing and expressing Beyhaqi's theory of government and literary tendency. The women of this text often reveal their types in connection with the court and courtiers. The purpose of this descriptive-analytical essay, assuming the realism of Beyhaqi's writing and narration, is the typology of women in Beyhaqi's history, with emphasis on the nine classification of the Enneagram. The findings of this study have indicated that Beyhaghi, having noticed the limitations of the subject and writing for the government, refused to fully address the identity and personality of women and only included five romantic categories of the sad, the boss, the perfectionist, the helper, and the observer. Precisely, these were associated with the historical events or court affairs. To be locanic, he has introduced that they correspond to Enneagram personality types. This is due to the fact that women in the Ghaznavid period have a limited, faint, and transitory presence in social arenas. Only women who were connected with the court and were present in the upbringing of elders, or those who were wise, influenced on history, entertainment and political conspiracies were introduced. Beyhaqi's rejection and acceptance should be understood from these passing references.

Cite this article: Mobarak, V., Sadegi, P. (2024). Personality Types of Women in *Beyhaqi History* Based on Enyegram's Point of View. *Journal of Research in Narrative Literature*, 13 (3), 199-218.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2022.4679.1181

Extended Abstract

Introduction:

Today, the association of psychology and literature represents the connection between two systems of thought, which have come closer to each other with the linguistic structure of the unconscious and with the psychologicalization of the text. Besides, this has made it possible to achieve better results for the benefit of the work and the author, as with the psychological analysis of a part of the meaning of the text. The text, as well as an angle of the author's personality is discovered and the ambiguity of the work is resolved.

Undoubtedly, history and historical texts are not novels and stories, but any narration of reality can be considered an independent story that reflects only parts of that reality, while the approach of literature to historical texts is more. It relies on linguistic, structural, and semantic aspects and to some extent distances itself from the analysis of the historical aspects of the text. A historical realist is an objective picture of the social perspective and the author's perception of life because the author has a certain thought about life and the way he deals with life draws his philosophy of life. He has a special feeling and understanding of life and this feeling is intimately related to his thoughts. (Ref: Yonsi, 2015: 28, Razi, 2013: 6) The author often tries to include that thought, attitude, and philosophy of his life in the heart of his text and work.

In general, a historical incident and a realistic story are a combination of its constituent elements, and for that to be understood, its constituent elements must be analyzed. Inevitably, the study of women's personality types and their identity and status, which is one of the important components of historical and fictional works and sometimes has taken an important part of history and fiction, indicates the presence or absence of personality types. Having in mind that distinctive types of women exist in the society, how the author and people of his time viewed women will be of assistance in recognizing this class as well as the culture and literature of Iran during Beyhaghi era. The research questions for this study are;

- Which of the personality types of Enye Gram's classification are there in the women of Bayhaghi history?
- What is the reason for paying special attention to certain types of women and not mentioning other types and groups?

Research background

Abedi (2014) considered the predominance of false types of religious figures and the abandonment of true religious individuals in the contemporary novel to be influenced by the anti-religious attitude of the West. Haj-Babaei (2014), unlike researchers such as Khaleghi Mutalq, carries the idea that Beyhaqi's history does not have any missing or insignificant parts, and that the existing part is the entire work by Beyhaqi. He only had a plan to write the history of Mahmud and Masoud's successors, which he did not complete due to unknown reasons. Rezaei et al. (2016) defined the story of the king and the concubine of Masnavi as the ruler and the chief type. The fact that this article is based on the Enyegram theory and the typology of women in the history of Beyhaghi is the point of distinction between this article and the aforementioned researches. No independent research similar to the title of this thesis was found.

Methodology:

The method of this research is descriptive-analytical and its purpose is to compare different types of women in the history of Beyhaghi with Enyegram's point of view. It should be stated that the history of Beyhaqi cannot represent the full caliber of women of the Beyhaqi era due to the fact that it hasn't considered the issue of women as a central issue and indicates the temporary plan of their actions and behaviors. In addition to that, the text has been written in the court and it is the reflection of historical, court, and governmental issues. However, it is an example and provides a pattern in this regard. Indeed, Beyhaghi finds it important to influence his audience and readers (as he mentioned in his previous stories, including the story of Zuliminin). To that end, as a prominent writer, he used the methods of characterization and literary eloquence. This way, he reveals his point of view towards women and their types. For example, using women as a tool for spying or discovering secrets and truths through their behavior and words, or inducing special ideas with their help to the directors of the history theater. These are a part of the function that women are responsible for due to their type and personality.

Anyeh Gram's personality typology

One of the theories of personality typology from the perspective of psychology, which deals more precisely with personalities and personality types, is the Enneagram method (Gurdjieff). Enneagram is a structure that a Greek-Russian researcher named Ivanovich Gurdjieff proposed and provided a classification of personality types through that. The classified personality types as follows; 1- Perfectionist 2- Helper and giver 3- Successful and actor 4- Sad romantic 5- Observer and thoughtful 6- Loyal and loyal 7- Fun-loving 8- Leader 9- Mediator. Indeed, it is possible for people to have two or more class characteristics like being both perfectionists and outspoken and have the characteristics of a boss.

Character typology of historical women of Beyhaqi based on the Enneagram classification

It should be noted that the female heroes in the history of Beyhaqi only appear in some scenes and stories and, then, they fade away. It is necessary to trace their character from this small presence.

- Kamal Talab and Rayes brigade
- Pious and pious type
- Women who are conspirators and women who compromise and deal or sad romantic type
- Women help type
- Women are observant and thoughtful
- Deceived women.

Conclusion:

Beyhaqi's literary tendency is the major reason for his work to have both literary and historical aspects. However, due to his presence in the court, in writing his history, Beyhaqi has focused more on the state of the court and the courtiers than on the people, and has refrained from comprehensive reporting on women who have a plethora around half of the entire people. However, in his background, he talked about women of different types who were somehow related to the court and rulers. Based on Enyegram's point of view, it was found that the type of

Rayes and the wise and brave Parsa type were more important to Beyhaqi than other types, and it seems that he found his ideal woman in the presence of women such as Hasnak's mother, Abdullah Zubair's mother, Jemma Abdul Ghafar, Bunser's mother. Mishkan has found Masoud's aunt Harrah Khatli's view and political work to be very important and effective during the rule of force and occupation. The brief and useful history of Beyhaqi is also an inspiration for the absence of types such as entertainers and actors in it. This historicity and design of cause and effect relationships and brevity has caused the character design of women to have less full descriptions, defining conversations, monologues revealing their identity, and diversity of tones and speech delivery from them. Despite that, Search and Run has been given some effort to create space, describe the time and place related to women, and outline the causes of the subject and women's sub-stories. The description of the celebrations and weddings of the women of the reconciliation or the sad romantic type due to the presence of Masoud or other government officials is often performed by the reports of the Ghaznavids.

تیپ‌های شخصیتی زنان در تاریخ بیهقی بر اساس دیدگاه انیه‌گرام

وحید مبارک^{۱*} | پروین صادقی^۲

۱. نویسنده مسؤل، نویسنده مسؤل، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

ایران. رایانامه: V.mobarak@razi.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه:

p.sadegi@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

تاریخ بیهقی، بخشی از فضای دربار را در سده پنجم نشان می‌دهد. یازده سال حکومت مسعود، گستره کامل این متن است، ولی به تبع آن قهرمانان دیگر نیز به عرصه تاریخ بیهقی وارد شده‌اند تا بتوانند جنبه فضاسازی، شخصیت‌پردازی و بیان نظریه حکومتی و گرایش ادبی بیهقی را نمایان سازند. زنان این متن، اغلب در پیوند با دربار و درباریان تیپ‌های خود را آشکار می‌سازند. هدف این جستار توصیفی-تحلیلی، با فرض واقع‌گرایی نویسنده‌گی و روایت بیهقی، تیپ‌شناسی زنان در تاریخ بیهقی، با تأکید بر طبقه‌بندی نه‌گانه انیه‌گرام است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیهقی با محدودیت‌های موضوع و نگارش برای حکومت، از پرداختن کامل به هویت و شخصیت زنان خودداری کرده و تنها پنج دسته رمانتیک محزون، رئیس، کمال‌طلب، کمک‌دهنده و مشاهده‌گر را که با وقایع تاریخی یا امور درباری ارتباط داشتند، به کوتاهی، معرفی کرده است که با تیپ‌های شخصیتی انیه‌گرام مطابقت دارند. چون زنان در دوره غزنوی، حضوری محدود، کم‌رنگ و گذرا در عرصه‌های اجتماعی دارند به ناچار تنها زنانی که با دربار ارتباط داشته و در پرورش بزرگان، خردمندی، تأثیر بر تاریخ، خوشگذرانی و دیسیه‌چینی‌های سیاسی حضور داشته‌اند معرفی می‌شوند. رد و قبول بیهقی را از لابه‌لای همین اشارات گذرا باید متوجه شد.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۲۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۴

واژه‌های کلیدی:

مطالعه بینارشته‌ای،

تیپ‌شناسی شخصیت،

انیه‌گرام،

تاریخ بیهقی،

تیپ‌های شخصیتی زنان.

استناد: مبارک، وحید؛ صادقی، پروین (۱۴۰۳). تیپ‌های شخصیتی زنان در تاریخ بیهقی بر اساس دیدگاه انیه‌گرام. پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۳،

(۳)، ۱۹۹-۲۱۸.

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/rp.2022.4679.1181

۱. پیشگفتار

امروزه رابطه روان‌شناسی و ادبیات، رابطه دو نظام اندیشه است که با ساختار زبانی شده ناخودآگاه و با روان‌شناختی شدن متن، به یکدیگر نزدیک شده و امکان حصول نتایج بهتری را به نفع اثر و نویسنده فراهم کرده است، چنان‌که با تحلیل روان‌شناختی بخشی از معنای متن، و نیز زاویه‌ای از شخصیت نویسنده کشف و هم‌ابهامی از اثر، رفع می‌شود.

بی‌گمان، «تاریخ و متن تاریخی، رمان و داستان نیستند؛ ولی هرگونه روایت از واقعیت را می‌توان داستانی مستقل که تنها بخش‌هایی از آن واقعیت را منعکس می‌کند در نظر گرفت، ضمن این‌که رویکرد ادبیات به متون تاریخی بیشتر بر جنبه‌های زبانی و ساختی و معنایی تکیه دارد و تا حدودی از تحلیل جنبه‌های تاریخی متن فاصله می‌گیرد» (ر.ک: رضی، ۱۳۸۵: ۴۳؛ عطاردی، ۱۳۹۳: ۶۱). بیان واقعیت موجود و با تسامح، داستان واقعیت‌گرای تاریخی، تصویری عینی از چشم‌انداز اجتماعی و برداشت نویسنده از زندگی است، چراکه نویسنده، فکر و اندیشه معینی درباره زندگی دارد و نحوه برخوردش با زندگی، فلسفه زندگی او را ترسیم می‌کند، در ضمن هر نویسنده‌ای، احساس و دریافت ویژه‌ای از زندگی دارد و این احساس صمیمانه با فکر و اندیشه او در ارتباط است» (ر.ک: یونسی، ۱۳۵۵: ۲۸، رضی، ۱۳۸۳: ۶). نویسنده اغلب، می‌کوشد آن اندیشه، نگرش و فلسفه زندگی خودش را در دل متن و اثر خویش بگنجانند.

«به‌طور کلی، حادثه‌ای تاریخی و یک داستان واقعیت‌گرا، ترکیبی از اجزای سازنده آن است و برای درک و فهم آن ناگزیر از تجزیه و تحلیل عناصر تشکیل‌دهنده آن هستیم. به‌ناچار، مطالعه در تیپ‌های شخصیتی زنان و هویت و جایگاه آنان که از اجزای مهم آثار تاریخی و داستانی است و گاهی بخشی مهم از تاریخ و داستان را به خود اختصاص داده است، نشانگر کثرت یا قلت حضور و وجود تیپ‌های شخصیتی مختلف زنان در جامعه و نیز چگونگی دیدگاه نویسنده و مردم روزگار او، به زنان است و ما را در بازساخت این طبقه و نیز فرهنگ و ادب ایران عصر بیهقی یاری خواهد کرد» (ر.ک: مبارک، ۱۳۹۲: ۹۵).

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- کدام‌یک از تیپ‌های شخصیتی طبقه‌بندی انیه‌گرام در زنان تاریخ بیهقی وجود دارد؟
- دلیل توجه خاص بیهقی به تیپ‌هایی خاص از زنان و ذکر نشدن تیپ‌ها و گروه‌های دیگر چیست؟

۱-۲. پرسش‌های پژوهش

از پژوهش‌های مرتبط با جستار حاضر می‌توان به این موارد اشاره کرد:

خدیور و انصافی سرور. (۱۳۸۴) به بررسی چهره زنان در شاهنامه و تاریخ بیهقی پرداخته و زنان حاضر در تاریخ بیهقی را به ۵ گروه سیاستمدار، پارسا و پرهیزکار، شجاع و حکیم، دسیسه‌گر و اهریمن‌خو و زنان مطربه اما منبع روایت بیهقی تقسیم کرده‌اند. کهدویی و حسینی. (۱۳۸۴) شخصیت زن را در تاریخ بیهقی بررسی کرده‌اند و اعلام کرده‌اند که زنان نقش چندان موثر و اساسی در تاریخ بیهقی و دوره غزنوی ندارند و بیشتر وجه‌المصالحه‌سازش و صلح در جنگ‌ها و کدورت‌های میان امیران، یا محصور در حرمسراها و برای خوشگذرانی، و گاهی هم خرافاتی و زمانی نیز شجاع و بی‌باک معرفی شده‌اند. رضی. (۱۳۸۵) معتقد است که رعایت مقتضای حال مخاطب و موضوع، سبب شده است که بیهقی در نوشتن تاریخ به داستانوارگی و ساختار ادبی و بلاغی روی بیاورد تا بتواند تأثیر بیشتری بر خواننده بگذارد. سپهریان. (۱۳۸۹) به ساخت پرسش‌نامه‌ای مبتنی بر دیدگاه انیه‌گرام کرده است که می‌توان از پاسخ آن پی به تیپ شخصیتی افراد پاسخگو برد. رضوانیان و محمودی‌نوسر. (۱۳۹۲) معتقدند که تاریخ بیهقی با اینکه نام تاریخ دارد به دلیل رویکرد ادبی و هنری نویسنده به تاریخ، به حوزه ادبیات راه یافته است. پارسا و مرادی. (۱۳۹۲) تیپ‌های شخصیت‌های داستان‌های صادق هدایت را استخراج کرده‌اند. عطاردی. (۱۳۹۳) تاریخ بیهقی را به دلیل انعکاس بخش گسترده از وقایع زندگی شخصی و حرفه‌ای و اجتماعی بیهقی، یک زندگی‌نامه خودنوشت دانسته است. عابدی. (۱۳۹۴) غلبه طرح تیپ‌های دروغین و مزور شخصیت‌های مذهبی و کنار گذاشتن مذهبیان راستین را در رمان معاصر، تحت تأثیر نگرش دین‌ستیز غربی دانسته است. حاج‌بابایی. (۱۳۹۴) برخلاف محققانی چون خالقی مطلق معتقد است که تاریخ بیهقی بخش گم‌شده یا ناچیز شده ندارد و بخش موجود تمامی اثر بیهقی است و وی تنها طرحی برای نوشتن تاریخ محمود و جانشینان مسعود داشته که به دلایلی نامعلوم از انجام آن بازمانده است. رضایی و همکاران. (۱۳۹۶) تیپ پادشاه داستان پادشاه و کنیزک‌مثنوی را تیپ حاکم و رییس مشخص کرده‌اند. مبتنی بودن این مقاله بر اساس نظریه انیه‌گرام و تیپ‌شناسی زنان تاریخ بیهقی، نکته تفاوت این نوشته با تحقیق‌های پیش گفته است. تحقیق مستقل مشابه با عنوان جستار حاضر دیده نشد.

۱-۳. روش پژوهش و چارچوب نظری

روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی و هدفش تطبیق دادن تیپ‌های مختلف زنان تاریخ بیهقی با دیدگاه انیه‌گرام است.

باید گفت که تاریخ بیهقی به دلیل محوریت نداشتن موضوع زنان در آن و طرح‌گذرای کارها و رفتارهای شان و به خصوص نوشته شدن در دربار و انعکاس مسایل تاریخی، درباری و حکومتی، نمی‌تواند نماینده تمام عیار زنان عصر بیهقی باشد، ولی دست کم، نمونه و الگویی از آن را به دست می‌دهد. البته بیهقی به اثرگذاری بر مخاطبان و خوانندگان خویش اهمیت می‌دهد. (چنان‌که در آوردن داستان‌های پیشین و از جمله داستان ذوالیمینین بدان اشاره کرده است) به همین خاطر، چون ادیبی برجسته، شیوه‌های شخصیت‌پردازی و سخن‌پرور ادبی را به کار می‌گیرد و دیدگاهش را نسبت به زنان و تیپ‌های آنان، آشکار می‌کند. برای نمونه استفاده ابزاری از زنان برای جاسوسی و یا کشف اسرار و حقایق از طریق رفتار و سخنان آنان یا القای تصورات ویژه به کمک ایشان به کارگردانان عرصه تاریخ را، بخشی از کارکردی می‌بیند که زنان به واسطه تیپ و شخصیت‌شان عهده‌دار آن می‌شوند.

شخصیت و شخصیت‌پردازی از عناصر بسیار پراهمیت هر داستان و روایت تاریخی به شمار می‌رود. هرچند که تاریخ بیهقی داستان نیست، ولی روایت‌های بیهقی دارای رویکردی ادبی هستند و علل رفتارها و کارهای شخصیت‌هایش، گزارش و توضیح داده می‌شود. میرصادقی. (۱۳۸۸: ۸۴) در تعریف شخصیت می‌نویسد: «اشخاص ساخته شده‌ای را که در داستان و نمایشنامه و ... ظاهر می‌شوند، شخصیت می‌نامند». بنابراین می‌توان استنباط کرد که شخصیت‌ها توسط فکر نویسنده ساخته و پرداخته می‌شوند. این نکته در مورد واقع‌نگاری تاریخی هم می‌تواند صدق کند؛ چرا که نویسنده واقعه و رخدادی را با دریافت و نگرش و زاویه دید خودش می‌بیند و می‌شنود و به روایت مهم‌ترین بخش‌های آن می‌پردازد، سخن او، روایت و تصویری عینی از آن واقعیت است نه خود آن اتفاق و رخداد، و ممکن است با برداشت و روایت فردی دیگر از همان رخداد تفاوت یا تفاوت بنیادین داشته باشد.

پراین^۱ معتقد است که: «نویسنده باید با تمام توان به پرداخت کامل و دقیق هر شخصیت در داستان بپردازد» و «بیشتر نظریه پردازان ادبی بر این اعتقادند که شخصیت اساسی‌ترین رکن داستان و حکایت است» (بی‌نیاز، ۱۳۸۷: ۶۸). اگر تاریخ بیهقی را رمانی تاریخی تصور کنیم شخصیت محوری تاریخ

بیهقی مسعود است و بیهقی شخصیت مسعود را به تمام کمال نشان داده است. البته کسانی چون احمد حسن، بونصر مشکان و... نیز به خوبی معرفی شده‌اند.

«بررسی تیپ‌های شخصیتی در متون ادبی می‌تواند موضوع تحقیق جامعه‌شناسی ادبی یا نقد روان-شناختی قرار گیرد. به عبارت دیگر، می‌توان شخصیت‌های تاریخی و داستانی را از نظر جامعه‌شناسی مطابق روش تیپ‌های سه‌گانه: حاکم، متوسط و کارگر مورد بررسی قرار داد» (ر.ک: ادیبی، انصاری، ۱۳۷۳: ۱۳۶) و یا از نظر مطالعات روان‌شناختی مطابق روش فروید^۱، آیسنک^۲، یونگ^۳، آیزنک^۴، شلدن^۵، گوردجیف^۶ شخصیت‌های تاریخی و داستانی را بررسی کرد. با توجه به این که نظریه روان-شناختی گوردجیف که به تیپ‌شناسی شخصیتی انیه‌گرام مشهور است، نسبت به روش‌های دیگر جزیی‌نگرتر، دقیق‌تر و جدیدتر است، در این پژوهش، چارچوب نظری قرار گرفت.

۱-۳-۱. تیپ‌شناسی شخصیتی انیه‌گرام^۷

یکی از نظریه‌های تیپ‌شناسی^۸ شخصیت از منظر روان‌شناسی که دقیق‌تر، به شخصیت‌ها و تیپ‌های شخصیتی پرداخته است، روش انیه‌گرام (گوردجیف) است. انیه‌گرام ساختاری است که یک پژوهشگر یونانی-روسی به نام ایوانوویچ گوردجیف، مطرح و تیپ‌های شخصیتی را این چنین طبقه‌بندی کرده است:

۱- کمال‌طلب ۲- کمک‌گرا و دهنده ۳- موفق و بازیگر ۴- رمانتیک محزون ۵- مشاهده‌گر و فکور ۶- وفاجو و وفاخو ۷- خوشگذران ۸- رییس ۹- میانجی. البته، ممکن است افرادی دارای ویژگی‌های دو یا چند طبقه باشند یعنی هم کمال‌طلب باشند و هم وفاجو و وفاخو باشند و هم ویژگی‌های رییس را داشته باشند.

۱-۳-۱-۱. ویژگی‌های افراد کمال‌طلب

1. Freud
2. Isenk
3. Gung
4. Eysenck
5. Sheldon
6. Gurjeiff
7. Ennea gram
8. typology

افراد تیپ کمال طلب از نظر اخلاقی، قوی هستند و از خود و دیگران انتقاد کرده و از واژه‌های باید و حتماً خیلی استفاده می‌کنند. منظم، جدی و خشک، تمیز و مرتب، دقیق و وقت شناس و خوش قول و... هستند.

۱-۳-۱. ویژگی افراد کمک‌گرا و دهنده

افراد این تیپ می‌خواهند مأوا و پناه همه باشند. دست‌ودلباز هستند و می‌خواهند تأیید شوند. از تنهایی می‌ترسند؛ چون در تنهایی کسی نیست که تأییدشان بکند. مغرورند؛ چون فکر می‌کنند همه به آن‌ها نیازمندند.

۱-۳-۱. تیپ سه: بازیگر (موفق و موفقیت طلب)

افراد تیپ سه خود را هم‌رنگ جماعت می‌کنند. از جمله خصوصیات آن‌ها خوش فکری، خونسردی و موفق بودن است. در متقاعد کردن دیگران استادند. بیشتر اهل عمل‌اند تا حرف. رهبری و همه‌کاره‌شدن را دوست دارند.

۱-۳-۱. ویژگی‌های افراد فردگرا، رمانتیک محزون

تیپ چهار به تیپ افسرده مشهورند؛ هر روز خلّقی متفاوت دارند. نیمه خالی لیوان را می‌بینند و زیاد در خود فرو می‌روند. غم خود را به شادی دیگران ترجیح می‌دهند؛ زیرا فکر می‌کنند که غم‌شان از روی آگاهی است. همیشه ناراضی‌اند. کمتر در زمان حال و بیشتر در زمان گذشته و آینده سیر می‌کنند. در ارتباط با جنس مخالف با رقیبان‌شان رقابت می‌کنند و می‌ترسند کسی در نظر زوج‌شان جذاب‌تر از ایشان جلوه کند. احساس خود را در هنر رقص و تئاتر و ادبیات نشان می‌دهند.

۱-۳-۱. ویژگی‌های افراد مشاهده‌گر و فکور

افراد این تیپ قبل از عمل فکر می‌کنند؛ همیشه از جزئیات سؤال می‌کنند؛ توانایی فکری قوی دارند و بدون هیچ چشم‌داشتی به دیگران کمک می‌کنند. سر از هر چیزی درمی‌آورند. اغلب خشک و سرد و مغرورند.

۱-۳-۱. ویژگی‌های افراد وفاخو و وفاجو

افراد این تیپ محافظه‌کارند؛ چون در شک و دودلی‌ها نمی‌توانند زود تصمیم بگیرند. این افراد، همیشه نیمه خالی لیوان را می‌بینند و تاریک‌ترین وضعیّت را پیش‌بینی می‌کنند. برای دیگران موقعیّت موفقیت را ایجاد می‌کنند تا نیروهای پشتیبانی برای خود پیدا کنند.

۱-۳-۱. ویژگی‌های افراد خوشگذران

افراد این تیپ، زندگی را در لذت خویش جستجو می‌کنند و خوش‌بین و نشاط‌انگیزند. خصوصیات بارز این افراد، طنزازی، شوخ‌طبعی و خوشحال بودن است و برای همراهی خوبند. اینان پیروان نظرات اپیکورند؛ یعنی، زندگی عاقلانه را زندگی پر لذت می‌دانند. در خوردن، آشامیدن و لذات جنسی افراط می‌کنند. اعتماد به نفس بالایی دارند؛ و درگیر احساسات نمی‌شوند.

۱-۳-۱.۸. ویژگی‌های افراد رئیس، رهبر و مدیر

افراد این تیپ دارای قدرت بدنی هستند. به هیچ کس جز خودشان اعتماد نمی‌کنند. اگر کسی ضعیف باشد، او را حمایت می‌کنند. زندگی بدون درگیری برای‌شان کسالت‌آور است. از دیگران درخواست‌های اخلاقی دارند، اما خودشان رعایت نمی‌کنند. به ورزش‌های رزمی علاقه دارند.

۱-۳-۱.۹. ویژگی‌های افراد میانجی، صلح‌جو و صلح‌طلب

این افراد به تیپ‌های سه و شش گرایش دارند؛ چون هم مظهر موافقت‌اند و هم ضد مراجع قدرت. این افراد میان توجه خواستن از دیگران و تمایل به دیگران در تناقض و تضاد هستند. خوب کار می‌کنند، ولی مایل به کسب شهرت نیز نیستند. تمایل شدیدی به حفظ صلح دارند. تنبلی تنها گناه افراد این تیپ است» (ر.ک: پارسا، مرادی، ۱۳۹۲: ۷۹؛ دقیقیان، ۱۳۸۷: ۸۷-۲۵۹؛ آهنگر، ۱۳۸۵: ۲۴-۱۱۰؛ رضایی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۹؛ عابدی، ۱۳۹۴: ۱۰۹؛ سپهریان، ۱۳۸۹: ۱۲۱)

«طبقه‌بندی انیه‌گرام قدرت، ضعف، عادت‌ها و پاسخ‌های نهان انسانی را به تصویر می‌کشد و محاسبات دنیای درون فرد را براساس آنچه او انجام می‌دهد، مشاهده می‌کند. براساس این تیپ‌شناسی، انسان‌ها با الگوهای مشخصی به دنیای خویش می‌نگرند و سپس از طریق آن به تفسیر جهان می‌پردازند. این الگوها موجب می‌شوند که فرد به اطلاعات و مسائل معینی توجه کند و معمولاً برخی دیگر از اطلاعات را نادیده بگیرد» (سپهریان آذر و قلاوندی، ۱۳۹۰: ۱۶۴؛ به نقل از آرتور، ۲۰۰۸).

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۱-۲. وضعیت زنان در عصر بیهقی

وضعیت زنان در ایران بعد از اسلام دستخوش تغییر و تحولات بسیاری بوده است. در دوره‌ای که ترکان حکومت را به دست گرفته بودند با دو رویکرد سالاری زن و به حاشیه‌راندگی او، مواجه می‌شویم:

نخست این که، اقوام ترک در سرزمین‌های اولیه خود، با آداب و رسوم بومی که داشته‌اند، به زن اهمیت زیادی می‌داده‌اند. زن پایه‌پای مرد به کار و تلاش می‌پرداخت و در واقع چرخ اقتصادی به وسیله زن به حرکت درمی‌آمد. «بنابراین در بین قبایل ترک در آن روزگار مسئولیت‌های مهمی به زنان واگذار شده بود؛ اما با نفوذ بیشتر اسلام به سرزمین‌های آسیای مرکزی و ارتباط نزدیک اعراب و ایرانیان، فرهنگ و آداب و رسوم اسلامی- ایرانی و عربی در بین ترکان رواج پیدا کرد و ترکان مسلمان شده، تحت تأثیر فرهنگ و تمدن اقوام ایرانی و اعراب قرار گرفتند. بنابراین، در این دوره، بسیاری از آداب و رسوم موجود در میان قبایل ترک، جای خود را به آداب و سنن قوم غالب (اعراب و...) می‌دهند و قوم مغلوب در این موارد مطیع قوم غالب می‌گردد» (سیف و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۲). زنان نیز، تابع شرایط محیط می‌گردند و پس از اسکان در شهرها و اختلاط و آمیزش با شهرنشینان و به خصوص زندگی در حرم‌سراها، محصور می‌گردند و سالاری و امکانات سابق خود را از دست می‌دهند، گذشته از این، به جهت وضع خاصی که در نحوه حکومت ترکان پیش می‌آید، غلامان، قدرت واقعی را به دست می‌گیرند و زنان از جهات مختلف جای خود را به مردان می‌بخشند و مردسالاری، تنها اجازه حضور محدود و کمرنگ در عرصه‌های مختلف برای ایشان باقی می‌گذارد. زنان این دوره به طور غیرمستقیم بر جامعه و سیاست روز تأثیر می‌گذاشته‌اند و تعداد کسانی که بتوان گفت به طور مستقیم، و در عمل، بر اوضاع جامعه تأثیر گذار بوده‌اند، بسیار کم است.

۲-۲. زن در تاریخ بیهقی

دوره غزنویان دوره سالاری زنان نیست و از کتاب تاریخ مسعودی که آینه زمان خویش است، نمی‌توان انتظار داشت تا مطالب سرشار و فراوان در باره زنان و کارهای‌شان ارائه کند. اما مادر حسنگ و مادر عبدالله بن زبیر، حرة ختلی و دیگر خواهران محمود، خانواده و حرمسرای مسعود، زن پارسای بایتگین «والی زمین داور»، زنانی که وجه‌المعامله قراردادهای صلح و دوستی می‌شوند، بانوان پارسا و کاردان، زنان موثر در دسیسه‌ها و کنیزان، از مهم‌ترین زنان مطرح شده در تاریخ بیهقی هستند. خردمندی، کاردیده بودن زنان، باسواد بودن، هنرمندی و به ویژه پارسایی آنان از جمله خصوصیات است که بیهقی توجه ویژه بدان‌ها داشته است» (ر.ک: بیهقی، ۱۳۹۰: ۱۶۴-۱۶۵-۱۷۹-۲۷۳).

البته خود بیهقی نیز عرصه تاریخش را برای حضور زنان باز نگذاشته است و آوردن این سخن بزرگمهر: «دور باشید از زنان که نعمت، پاک بستانند و خانه‌ها ویران کنند؛ هر که خواهد زنش پارسا

ماند، گرد زنان دیگر نگردد» (بیهقی، ۱۳۹۰: ۴۷۳)، نشان از موافقت بیهقی با گفته بزرگمهر در تقلیل جایگاه زنان دارد؛ چرا که بعد از آوردن جمله، توضیح یا اعتراضی که دال بر عدم قبول مطلب باشد، دیده نمی‌شود. دبیر درگاه غزنوی، گاهی برخی از زنان را افرادی خرافاتی می‌داند که از خرافات و حیل‌ها برای خود دکانی دارند» (ر.ک: بیهقی، ۱۳۸۴: ۸۹۶).

«البته، نحوه نگرش بیهقی نسبت به زنان متفاوت و گسترده است، از تمایز گذاردن و احترام تا تحقیر و اهانت. نام تعدادی از افراد و زنان تاریخ بیهقی (مثل سنی زرین و...) فقط بر حسب کار یا خبردار بودن‌شان از حرمسرا یا سرّی مطرح می‌شود. این افراد شامل صنعتگران، خادمان، و عروسان اشراف‌زاده می‌باشد» (امیرسلیمانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۴؛ سیف و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۳).

در چند جا بیهقی تحت تأثیر شرایط زمان، به تفاوت بین زن و مرد و پایین بودن زنان از مردان اشاره می‌کند. در آن‌جا که از مادر حسنگ گفتگو به میان می‌آورد، با آن‌که او را بسیار می‌ستاید، می‌گوید: «میان مردان و زنان، تفاوت بسیار است» (بیهقی؛ ۲۴۰). و در جایی دیگر حدیثی از پیغمبر (ص) نقل می‌کند که: «چون کسری پرویز، مُرد، خبر به پیغمبر بردند، گفت: من استخلف؟ قالوا بنته بوران دخت، قال علیه السلام: لن یصلح قوم اسندوا امرهم الی امراه. این دلیل بزرگ‌تر است که مردی شهم کافی محتشم باید ملک را که چون بر این جمله نباشد، مرد و زن یکی است» (همان: ۲۶۸). بیهقی در چارچوب نظریه حکومتی‌اش، حکومت خردمندان را می‌پذیرد و اگر زنان را شایسته حکومت نمی‌داند به این معنی است که به شکل ضمنی بر خردگرایی آنان ایراد می‌گیرد.

بیهقی، از ظاهر و ترکیب زنان، به علت پوشیده بودن و در حرمسرا جای داشتن آنان، و این‌که تا چه حد در زندگی همسران‌شان مؤثرند، ذکری به میان نیاورده است. خاتونان (مثل دختر قدرخان)، چون هدیه‌ای از جانب سلطانی، به سلطان دیگر واگذار شده، و سپس در گوشه‌ای، محصور حرمسرا شده، و فراموش گشته، تلقی می‌شده‌اند. در پاسخ به دلیل توجه خاص بیهقی به تیپ زنان رییس و خردمند و پارسا باید گفت که اگر دو بخش مهم اجتماع یعنی مردم و حکومت را در نظر بگیریم توجه و رویکرد اثر بیهقی به‌خاطر سفارشی بودن به دربار و حکومت است و چون حکومت غزنویان بر مبنای زور و استیلا و با غلبه بر سامانیان و مردم ایران بنیاد گذاشته شده است، مردم معمولی در این تاریخ و اغلب تاریخ‌های دیگر تنها برای سیاهی لشکر شدن و چریک جنگ‌ها گشتن، حضور پیدا می‌کنند. زنان نیز بخشی از اجتماع هستند و بیهقی به‌ناچار به معرفی آن دسته از زنان روی آورده که در ارتباط با دربار و

حکومت بوده‌اند و مثل حرّه ختلی در انتقال قدرت یا اتفاقات مهم سیاسی نقش بازی کرده و یا از نزدیک شاهد آن بوده‌اند. گویا زنان مورد پسند بیهقی که بدون دخالت در سیاست فقط بخاطر هشیاری و پارسایی و شجاعت از ایشان سخن گفته می‌شود افراد مورد تأیید بیهقی بوده‌اند و وی تاثیر این زنان در پرورش فرزندان‌شان که وزیر یا سردار و... هستند سخت دخیل و موثر می‌داند. به دلیل کمبود گفتگوها و نبود گفتارگذاری‌های زنان در تاریخ بیهقی، جز در قصه‌های فرعی و نامه‌نگاری‌ها که محدودیت‌های خاص خودش را دارد، نمی‌توان به هویت زنان دست یافت. ضمن این‌که، عرصه مختصر و مفید اثر بیهقی هم این اجازه را به او نمی‌داده که همه تیپ‌ها را معرفی کند و به همین دلیل - ها، تیپ‌هایی چون بازیگر و خوشگذران در تاریخ بیهقی حضور ندارند.

شاید از مطالعه سیمای زنان تاریخ بیهقی نتوان به رابطه علی و معلولی و طرح کلی حاکم بر این اثر دست یافت ولی؛ پس از خواندن اثر، متوجه می‌شویم که بیان حوادث مختلفی چون شرابخواری‌ها، خوشگذرانی‌ها (خیشخانه هرات و...)، دهن‌بینی‌ها، دشمن تراشی‌ها در مبارزه با پدیریان بخصوص خوارزمشاه آلتون‌تاش، گرفتن اموال صلتی، بردار کردن‌های ناروا و نادرست، پراکندن سپهسالاران و کشتن کسانی چون علی قریب و... برای این بوده است که دلیل و علت بر باد رفتن مسعود و حکومتش را بیان کند.

۲-۳. تیپ‌شناسی شخصیت زنان تاریخ بیهقی بر اساس طبقه‌بندی انیه گرام

باید توجه داشت که قهرمانان زن در تاریخ بیهقی تنها در برخی از صحنه‌ها و داستان‌ها حضور می‌یابند و سپس به کنار می‌روند و ناچار باید از لابه‌لای همین حضور اندک پی به شخصیت آن‌ها برد.

۲-۳-۱. تیپ کمال‌طلب و رییس

بر اساس نظریه گوردجیف، یکی از بارزترین تیپ‌های شخصیتی زنان مطرح شده در تاریخ بیهقی که در عهد غزنویان می‌زیسته‌اند و از همان ابتدای تاریخ بیهقی نمود پیدا می‌کند، تیپ کمال‌طلب، رهبر و مدیر می‌باشد. حرّه ختلی (عمه مسعود) و مادر حسنک سرآمدان این تیپ می‌باشند که افرادی سیاستمدار و صاحب نفوذند. این افراد قوی هستند و احساس مسئولیت می‌کنند. دوست دارند شرایط را تغییر دهند تا نشان دهند که قدرت دارند و جدال برای‌شان لذت‌بخش است. بیهقی با برجسته کردن نامه فرستادن حرّه ختلی به مسعود، به ترسیم شخصیت عمه مسعود و چگونگی فضای حاکم بر دربار و پایتخت (غزنین) می‌پردازد:

در مجلدات باقیمانده تاریخ بیهقی، مداخله حرّه ختلی، زمانی در سیاست آغاز می‌گردد که در نامه‌ای که پس از درگذشت محمود، به مسعود می‌نویسد، مسعود را از کارهای برادرش محمد، باخبر می‌کند و او را برای رسیدن به سلطنت فرامی‌خواند. مضمون این نامه چنین است: «خداوند ما سلطان محمود، نماز دیگر، روز پنجشنبه، هفت روز مانده بود از ربیع‌الآخر گذشته شد، رحمه الله، و روز بندگان پایان آمد، و من با همه حرم به جملگی بر قلعت غزنین می‌باشیم، و پس فردا مرگ او را آشکار کنیم، ... و کارها همه بر حاجب علی می‌رود. و پس از دفن، سواران مسرع رفتند، هم در شب به گوزگانان تا برادر محمد به زودی این جا آید، و بر تخت ملک نشیند، و عمت به حکم شفقت که دارد بر امیر فرزند، هم در این شب به خط خویش ملطفه نبشت، فرمود تا سبک‌ترین دو رکابدار را که آمده‌اند، پیش از این به چند مهم، نزدیک امیر نامزد کنند، تا پوشیده با این ملطفه از غزنین بروند، و به زودی به جایگاه رسند، و امیر داند که از برادر این کار بزرگ برنیاید، و این خاندان را دشمنان بسیارند، و ما عورات و خزائن به صحرا افتادیم. باید این کار به زودی گیرد که ولیعهد پدر است، و مشغول نشود، بدان ولایت که گرفته است، و دیگر ولایت بتوان گرفت، که کارها از لونی دیگر گردد، و اصل غزنین است، و آن‌گاه خراسان و دیگر همه فرع است. آنچه نبشتم نیکو اندیشه کند، و سخت به تعجیل بسیج آمدن کند، تا این تخت ملک و ما ضایع نمایم و به زودی قاصدان را بازگرداند، که عمت چشم به راه دارد، و هر چه این جا رود، سوی وی نبشته می‌آید» (بیهقی، ۱۳۹۰: ۱۲).

به‌خوبی آشکار است که این زن، در به سلطنت رسیدن مسعود نقش مهم و مؤثری به عهده داشته است. علاوه بر این که او را تشویق به این کار می‌کند، منتظر واکنش او است و به اصرار، این امر مهم را از وی می‌خواهد. پنهان نگاه داشتن مرگ محمود و بیان ناتوانی امیر محمد در پادشاهی، داشتن دشمنان بسیار و همراه داشتن خزائن دولتی، نکاتی بسیار مهم هستند که دخالت او را در امور سیاسی پایتخت، آشکار می‌سازند. وی تا پایان حکومت مسعود، مورد اعتماد وی باقی می‌ماند و به خصوص در انتقال خزاین و دور داشتن آن‌ها از دست دشمنان نقشی اصلی را ایفا می‌کند. حرّه ختلی به هنگام سلطنت مسعود در سفر و حضر همراه وی بوده و این خود از دلایلی است که اهمیت او را در سیاست زمان و پیوستگی وی را به مسعود ثابت می‌کند. در جای دیگر، وقتی مسعود و سپاهیان پس از نبرد نهایی دندانقان، با جامگان پاره و شرمسار، به غزنین برگشتند، حرّه ختلی و دیگر زنان خویشاوند سلطان برای آن‌ها جامه فرستادند. حرّه ختلی با نوشتن نامه تشویق و پند، مسعود را به کار و عمل فرامی‌خواند و بعدها، وقتی اوضاع برای مسعود به وخامت گرایید، او به همراه دیگر زنان، مسعود را از چشم‌های

جهانیان محفوظ و ایمن نگه‌داشت. حره ختلی در هر دو مورد، قدرت نمادینی چون روسا دارد» (نیز ر.ک: امیرسلیمانی و همکاران، ۱۳۹۰:۱۰۲). اعمال، دیدگاه‌ها و عملکرد و پند و اندرزهای او، نشان‌دهنده تیپ کمال‌طلب می‌باشد.

«از مادر مسعود فقط در دو مورد اسم برده می‌شود: یکی هنگامی که محمود در گذشته و محمد به تخت نشسته، نامه‌ای به مسعود می‌نویسد و خبر فوت شوهرش را می‌دهد» (بیهقی، ۱۳۸۴: ۱۸). و دیگر زمانی که مسعود از غزنین به بلخ می‌رود تا احوال خانان ترکستان را از نزدیک مطالعه کند، بیهقی ذکر می‌کند که مادر سلطان نیز جزء سایر زنان همراه وی بود» (همان: ۷۷).

۲-۳-۲. تیپ پارسا و پرهیزکار

گروه بعدی زنانی که در تاریخ بیهقی مطرح می‌شوند، زنان پارسا و پرهیزکار، خانه‌دار و خوابگزار، شجاع و خردمند می‌باشند که بیشتر از هر گروه دیگری، تأیید قلبی و نهانی بیهقی را به سوی خود جلب کرده‌اند. نمونه زنی که تمام این ویژگی‌ها را دارا باشد، جدّه عبدالغفار است؛ البته ریحان خادم و زن بایتگین، مادر حسنک وزیر، مادر عبدالله زیبر و مادر بونصر مشکان هم در این طبقه قرار می‌گیرند. البته افزودنی است که مریدی تمام عیار بیهقی به بونصر مشکان که تنها در خرید زمین‌های روستایی، به ثمن بخش، خدشه‌دار می‌شود، با تعریف راستین از مادر بونصر به کمالش نزدیک‌تر می‌گردد. این افراد از نظر اخلاقی بسیار قوی هستند و به جا حرف می‌زنند، شجاع و حکیم و خردمند و جدی و خشک هستند، تمیز و نظیف‌اند، دقیق و وقت‌شناسند، خوش قول‌اند و دانش‌آموخته. این متن توصیفی از عملکرد و شیوه گفتار اوست:

جدّه عبدالله غفار زنی پاکدامن بود که به مناسبت‌های مختلف سلطان مسعود را نصیحت می‌کرد. حتی او خوابی را که مسعود دیده بود، تعبیر کرد و به ولیعهد جوان سفارش کرد که حوادثی بزرگ برایش رخ خواهد داد. مسعود در خواب دیده بود که طاووسان و مرغان محاصره‌اش کرده‌اند و او آن‌ها را می‌گیرد و زیر قبایش می‌گذارد. وقتی مسعود از این پیرزن تفسیر خوابش را پرسید، او چنین پاسخ داد، «ان‌شاءالله امیر امیران غور و غور را بگیرد و غوریان به طاعت درآیند» (بیهقی، ۱۳۹۰: ۱۶۶). مسعود هنگامی که لشکر غور را شکست داد، این تعبیر را به یاد آورد، به عبدالغفار گفت: «جده تو نیکو تعبیر کرد و هم‌چنان راست آمد». به نظر می‌رسد که وی با این تعبیر، جهت لشکرکشی مسعود را برایش تعیین کرده و با این کار در سیاست دخالت غیرمستقیم نموده است.

بیهقی، از مادر حسنک وزیر با لفظ جگرآور یاد می‌کند یعنی دلاور و دلیر. توصیف احوال او هنگام شنیدن خبر مرگ فرزند و بر سردار دیدن او، بخشی از توانمندی دلاورانه وی را پدیدار می‌سازد که جلوه‌ای از آن را، به پسرش به ارث داده و همین دلاوری، خود را در گفتگوی حسنک وزیر با بوسهل زوزنی نشان می‌دهد. وقتی خبر بر دار کردن فرزندش را به او می‌دهند، بی‌تابی و زاری نمی‌کند و فقط به درد می‌گرید آن هم به گونه‌ای که اطرافیان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. او شجاعت و حکمت را با هم دارد. وی پس از تمجید و تحسین فرزندش کلامی بس ژرف و حکیمانه بر زبان می‌راند که به راستی جهانی معنی در لفظی اندک است. وی می‌گوید: «پادشاهی چون محمود این جهان بدو داد و پادشاهی چون مسعود آن جهان»، در این کلام گذشته از حکمت، اعتقاد به معاد و جزای الهی نهفته است و به شکل ضمنی، محکومیت مسعود را که با به ناحق ریختن خون حسنک، جانی و گناهکار شده است، بیان می‌دارد؛ و یا در داستان کشته شدن عبدالله زبیر، بیهقی در بیان این داستان با تکریم و نیکی از سخن و رفتار مادر عبدالله (اسماء) یاد می‌کند: هنگامی که عبدالله زبیر از دل واپسی‌اش برای مادر سخن گفت که حجاج پس از کشتن او را مثله خواهد کرد، مادر پاسخ داد «چون گوسپند را بکشند از مثله کردن و پوست باز کردن دردمش نیاید» (همان: ۲۳۶).

بیهقی حیرت خود را نسبت به رفتار اسماء به هنگام وداع با پسرش بیان می‌کند و می‌گوید: «چنان که گفتم او را به پالوده خوردن می‌فرستد» (همان: ۲۳۸). این بهت و حیرت زمانی افزایش می‌یابد که بیهقی از رفتار و گفتار اسماء پس از مرگ پسرش حکایت می‌کند. مدتی که از مرگ عبدالله زبیر گذشت، حجاج، حال اسماء را از مردم پرسید. به او گفتند که او هیچ شیون نکرد و تنها گفت: «أنا لله و أنا الیه راجعون، اگر پسر من نه چنین کردی نه پسر زبیر و نبسه بوبکر صدیق، رضی الله عنهما، بودی...» حجاج حیرت می‌برد و فریاد برمی‌آورد، «سبحان الله العظیم! اگر عایشه ام‌المؤمنین، رضی الله عنها، و این خواهر وی دو مرد بودندی هرگز این خلافت به بنی‌امیه نرسیدی» (همان: ۲۴۰). سپس حاکم بنی‌امیه نقشه‌ای می‌چیند تا گروهی از زنان، اسماء را به پای چوبه دار بردند. در پای دار، اسماء پسرش را شناخت اما فقط رو به یکی از زنان کرد و گفت: «گاه آن نیامد که این سوار را ازین اسب فرود آورند؟» (همان: ۲۴۰).

مادر بونصر مشکان هم در صف زنان پارسا و خردمند جای دارد و این به واسطه کلمات حکیمانه‌ای است که ابوالفضل بیهقی از او در تاریخ بیهقی نقل کرده است: «هژدهم این ماه نامه رسید به گذشته شدن والده بونصر مشکان، و زنی عاقله بود، و از استادم شنودم که چون سلطان محمود

حسنک را وزارت داده و دشمن گرفته با چنان دوستی که او را داشت». مادر بونصر در دل‌داری به فرزندش چنین می‌گوید: «ای پسر، چون سلطان کسی را وزارت داد، اگر چه دوست دارد آن کس را، در هفته‌ای دشمن گیرد، از آن جهت که همباز او شود در مُلک و پادشاهی و در پادشاهی انبازی نتوان کرد» (همان: ۴۷۹). این گفتار، رابطه‌ی علی و معلولی دشمنی شاهان با وزرای‌شان را معلوم می‌کند.

۲-۳-۳. زنان توطئه‌گر و زنان وجه‌المصالحه و وجه‌المعامله یا تیپ رمانتیک محزون

در گروه بعدی، زنان توطئه‌گر و منفعت‌طلب و زنانی که وجه‌المصالحه قرار می‌گیرند، جای دارند که اگرچه این افراد، به ظاهر، هر یک خصوصیات برجسته متفاوتی دارند، اما می‌توان همه آن‌ها را در یک گروه قرار داد. خصوصیات این زنان با تیپ رمانتیک محزون مطابقت دارد. این افراد دارای خصوصیات بارزی چون افسردگی، گوشه‌گیری و دیدن نیمه خالی لیوان، هستند و به سرعت، عشق‌شان به نفرت تبدیل می‌شود. این افراد دوست دارند همیشه متمایز از بقیه افراد باشند و میل زیادی به صمیمیت اما بدون فداکاری، دارند. این تیپ همیشه در ارتباط با جنس مخالف با رقیبان‌شان رقابت می‌کنند و می‌ترسند کسی در نظر زوج‌شان جذاب‌تر از ایشان بیاید. تیپ چهارمی‌ها امور تاریک و ممنوع را دوست دارند. زنان ابوالحسن عراقی دبیر در این طبقه جای گرفته‌اند. این زنان شوهر خود را به علت سوء خلقی که دارد مسموم کرده و به قتل می‌رسانند و از این نظر کارشان در ردیف کارهای شیطانی و اهریمنی قرار می‌گیرد، چراکه در نتیجه حس حسادت و داشتن رقیب جنسی دست به چنین عملی می‌زنند.

بیهقی دلیل کشته شدن عراقی را، سخت‌گیری و انتخاب همسر مطربه، می‌داند:

«و روز دوشنبه ششم شعبان بوالحسن دبیر گذشته شد، رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ. و چنان گفتند که زنان او را دارو دادند که زن مطربه مرغزی را به زنی کرده بود، و مرد سخت بدخو بود و باریک‌گیر، ندانم که حال چون باشد اما در آن هفته که گذشته شد و من به عیادت او رفته بودم، او را یافتم چون تاری موی گداخته و لکن سخت هوشیار، گفت و وصیت بکرد تا تابوتش به مشهد علی موسی الرضا، رضوان الله علیه، بردند به توس و آنجا دفن کردند» (همان: ۸۷۰).

«از زنانی نیز که تنها به علت مناسبت‌های سیاسی و به شکل وجه‌المصالحه به عقد سران درمی‌آیند، هیچ کنشی دیده نمی‌شود، فقط به لحاظ ذکر وقایع تاریخ، بیهقی به ضرورت از آن‌ها نام می‌برد. از جمله این افراد می‌توان به حُرّه زینب (دختر محمود و زن بغراخان)، زنان امیر محمد (دختر قدرخان و

دختران امیر یوسف)، زن والی گرگان (دختر سلطان محمود)، زن سلطان مسعود و مودود (دختران قدرخان)، زن امیراحمد بن محمد (دختر سلطان مسعود) اشاره نمود. این افراد تنها عقد می‌شوند، به غزنین آورده می‌شوند یا به گرگان فرستاده می‌شوند، ولی هیچ رفتاری، کلامی یا کنشی از آن‌ها صادر نمی‌شود. در حقیقت می‌توان این افراد را در شمار رمانتیک‌های محزون به شمار آورد که کاری جز اطاعت محض نمی‌دانند و اغلب افرادی گوشه‌گیر و افسرده هستند و هیچ تأثیری در اوضاع اجتماعی ندارند و بعد از ازدواج، محصور می‌شوند و تنها گوشه حرمسرا جایگاه آن‌ها می‌باشد. هیجانات این تیپ به بی‌تفاوتی تبدیل می‌شود. شاید در بیرون آدم‌هایی با اعتماد به نفس دیده شوند، اما اعتماد به نفس پایینی دارند» (دقیقیان، ۱۳۸۷: ۹۴). ازدواج این قبیل زنان تنها برپایه مصالح سیاسی است. از جمله مواردی که بیهقی به آن اشاره می‌کند می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

«کنیزانی که بغراتگین در زمان حیات محمود به منظور مستحکم ساختن مناسبات دوستی و نشان دادن صمیمیت و علاقه این خاندان به غزنویان، هر ساله، برای سلطان محمود می‌فرستاد» (بیهقی، ۱۳۹۰: ۴۰۲). دیگر از این نوع زنان که در کتاب بیهقی ذکری از آنان رفته «حرّه کالجی» دختر سبکتگین و خواهر سلطان محمود است، که به همسری امیر ابوالعباس خوارزمشاه در آمد.

نمونه دیگر، دو دختر امیر یوسف، برادر محمود، است که یکی بزرگ شده و به ثمر رسیده و دیگری هنوز خردسال بود. «سلطان محمود در زمان حیات، دختر بزرگ را برای امیر محمد در نظر گرفت و آن دیگری را برای مسعود؛ تا پس از آن که به سن رشد رسید به همسری وی درآید. مراسم عروسی محمد انجام گرفت، جشنی مفصل به پا شد. بیهقی این موضوع را چنین بیان کرده: پس از آن که سلطان محمود رفت، «سرای به داماد، و حُرّات ماندند و از قضاء آمده عروس را تب گرفت، و نماز خفتن مهد آوردند و رود غزنین پر شد از زنان محتشمان و بسیار شمع و مشعل افروختند تا عروس را ببرند و به کوشک شاه، بیچاره جهان نادیده، آراسته در زر و زیور و جواهر نشسته، فرمان یافت و آن کار همه تباه شد» (همان: ۳۹۹). سلطان محمود که از این موضوع سخت ناراحت و غمگین گشته بود، دستور داد تا آن خواهر دیگر را که نامزد مسعود بود، به محمد بدهند و چون بیچه بود، بگذارند تا بزرگ شود، و سپس عروسی انجام گیرد.

«دیگر نمونه این تیپ، دختر قدرخان، خاقان ترک است که به همسری سلطان مسعود در آمد. مسعود با گرفتاری‌های فراوانی که داشت، مایل بود برای رفع این گرفتاری‌ها، با ایلک خانیان در حال صلح به سر برد تا با آسودگی خیال، از جانب همسایگان شمال شرقی، به دفع شورش‌ها

و ناآرامی‌ها پردازد. از این جهت، برای استحکام بخشیدن به مناسبات دوستی و صلح، دختر قدرخان را برای خود و دختر پسرش (بغراتگین) را، برای پسرش، مودود، که جانشین وی نیز بود، خواستگاری کرده و رسولی به نزد خاقان ترک فرستاد و به رسول چنین دستور داد: «پس از عهد، بگویی خان را، که چون کار بدین نیکویی برفت، و برکات این، اعقاب را خواهد بود، ما را رأی افتاده است، که تا از جانب خان، دو وصلت باشد، یکی به نام ما و یکی به نام فرزند ما ابوالفتح مودود، دام تأییده، که مهتر فرزندان ماست، و بعد از ما ولی عهد ما، در ملک، وی خواهد بود. آن ودیعت که به نام ما نامزد کنند، از فرزندان و سرپوشیدگان کرائم باید که باشد، از آن خان. و دیگر ودیعت، از فرزندان امیر، فرزند بغراتگین، که ولی عهد است. اما؛ چنان باید که این دو کریمه، از خاتونان باشند، کریم‌الطرفین... مقرر گردد چون ما را بدین اجابت کند، بدان چه او التماس کند، اجابت تمام فرماییم. تا این دوستی چنان مؤکد گردد، که زمان را در گشادن آن هیچ تأثیر ننماید» (همان: ۲۱۴).

۲-۳-۴. زنان تیپ کمک‌کننده

در تاریخ بیهقی از زنانی نام برده می‌شود که وارد صحنه‌های نبرد می‌شوند و مانند مردان به کارزار می‌پردازند. این افراد بر اساس طبقه‌بندی انیه‌گرام در تیپ کمک‌دهنده قرار می‌گیرند. افراد این تیپ می‌خواهند ماوا و پناه همه باشند. شخصیتی چند وجهی دارند و حامی‌اند. بیهقی از زنانی نیشابوری نام می‌برد که در جنگ بین شهرهای نیشابور و توس به سال ۴۱۳ ه. ق علیه مردان توس جنگیدند که در آن «پنج و شش زن بیست و اند مرد را از طوسیان پیش کرده بودند و سیلی می‌زدند» (همان: ۶۵۳).

بیهقی از زنان شرکت‌کننده در جنگ، یاد می‌کند که گفتارشان سربازان قراخانی را برای جنگ علیه غزنویان برمی‌انگیخت: «قراخانیان در همه جنگ‌ها بتر آمدند و در خط می‌شدند از دشنام‌های زشت که زنان سگزیان می‌دادند» (همان: ۶۸). برخی از این زنان کسانی هستند که برای دربار جاسوسی می‌کنند و انفاس خداوندان خود را می‌شمرند و آنها می‌کنند. از جمله آنها می‌توان به دختر ابوالفضل بستی اشاره نمود که با جاسوسی نادرست خود، زمینه فرار صاحب الجیش آسیغکتین (اسفتکین) غازی را از دست سلطان مسعود فراهم آورد. این زن در نابودی آسیغکتین به دست پدربان نقش بسیار مؤثری داشت» (ر.ک: موسوی، ۱۳۷۸: ۵۶-۵۷).

۲-۳-۵. زنان تیپ مشاهده‌گر و فکور

گروه دیگر از زنان، زنان مشاهده‌گر و فکور هستند که ستی زرین مطربه و عندلیب جزء این گروه می‌باشند. این افراد حوادث دربار را به تمام جزئیات می‌بینند و آماده دریافت هر واقعیتی هستند. این افراد مبادی آداب، دارای فکر مستقل، مشاهده‌گر، عاشق کندوکاو و دریافت‌کننده‌های قوی در زندگی‌اند. این افراد بعضی از وقایع دربار را به چشم خود و از نزدیک مشاهده کرده‌اند و آن‌ها را برای مورخانی چون ابوالفضل بیهقی که نیازمند سند معتبر برای روایتش است، بیان می‌کنند. این روایت‌ها در هر زمینه‌ای که باشد و مربوط به هر کسی که باشد (در صورت برخورداری از مسائل سیاسی و فرهنگی و تاریخی) از ارزش و اهمیت برخوردار است، چراکه راوی به چشم خویش، قضیه را دیده و از جمله حاضران در دربار بوده است و بیهقی که به درستی و سندیت گفته‌هایش اهمیت می‌داد بخشی از اتفاقات درون دربار را از قول ایشان نقل می‌کند. بیهقی در توصیف مشاهده‌گری و نقل اتفاقات درون حرمسرا، از زبان ستی زرین مطربه می‌گوید: «من که بوالفضلم از ستی زرین مطربه شنودم و این زن سخت نزدیک بود به سلطان مسعود، چنان که چون حاجبه‌ای شد فرود سرای و پیغام‌ها دادی سلطان او را به سرایان در هر بابی. می‌گفت که دختر تختی داشت گفتی بوستانی بود» (بیهقی، ۱۳۸۴: ۶۲۴).

باز در جایی دیگر بیهقی در توصیف حرمسرا برای دختر خان ترکستان از زبان همین مطربه و عندلیب مطربه می‌گوید: «ستی زرین و عندلیب مرا حکایت کردند که کوشک را چنان بیاراسته بودند که به هیچ روزگار امیر آن تکلف نکرده بود و نفرموده، و در آن وقت همه جواهر و آلت ملک برجای بود» (بیهقی، ۱۳۸۴: ۶۵۱). باید توجه داشت که در این نمونه‌ها، مشاهده‌گری ستی زرین و انتقال مطالب از طریق او به بیهقی مورد نظر است.

۲-۳-۶. زنان فریب‌خورده

گروهی دیگر از زنان که در تاریخ بیهقی مطرح شده‌اند، زنانی فریب‌خورده هستند. این افراد در هیچ یک از تیپ‌های نه‌گانه انیه‌گرام نمی‌گنجد و شاید بتوان آن را یکی از موارد ضعف این طبقه‌بندی به شمار آورد. از جمله زنان فریب‌خورده در تاریخ بیهقی می‌توان به زن حسن مهران اشاره کرد که در توطئه بر علیه آسیختگین (اسفتکین) غازی، سپهسالار غزنویان، نقش مهمی را ایفا نمود. غازی کسی است که به تازگی به فرمان مسعود به قدرت رسیده است. وی مورد رشک و تحقیر محمودیان قرار می‌گیرد که او را ترکی نوکیسه به حساب می‌آورند. از این رو، علیه او دسیسه می‌چینند و یکی از کنیزان غازی را می‌فریبند تا به آن‌ها در این دسیسه کمک کند. محمودیان، مادرخوانده این کنیزک را می‌فریبند به طوری که باور می‌کند سلطان مسعود، قصد دستگیری و زندانی کردن غازی را دارد،

چراکه به وفاداری غازی مشکوک شده است. مادرخوانده ماجرا را برای کنیزک تعریف می‌کند و کنیزک نیز به نوبه خود خبر را به غازی می‌رساند. او از ترس بدبینی مسعود، از دربار غزنویان، ابتدا به طرف ماوراءالنهر و سپس به خراسان می‌گریزد، ولی در برابر فرستادگان پدریان، شکست می‌خورد و زخمی و اسیر می‌شود. دلجویی مسعود از او جای خود را به انتقام بدنام شدن می‌دهد و او کشته سیاست زورمدار غزنوی می‌گردد.

۳. نتیجه‌گیری

گرایش ادبی بیهقی اثرش را دارای وجوه ادبی و تاریخی، هر دو کرده است. اما؛ بیهقی به دلیل حضور در دربار، در نوشتن تاریخش، بیشتر از مردم به بیان احوال دربار و درباریان پرداخته و از گزارش همه جانبه در مورد مردم و زنان که نیمی از مردم هستند، خودداری ورزیده است. اما؛ در تاریخش از زنانی با تیپ‌های مختلف سخن گفته که به نحوی با دربار و حاکمان مرتبط بوده‌اند. بر اساس دیدگاه انیه-گرام مشخص شد که تیپ رییس و تیپ پارسای خردمند و شجاع بیش از دیگر تیپ‌ها مورد توجه بیهقی بودن و گویا او زن آرمانی خود را در وجود زنانی هم‌چون مادر حسنک، مادر عبدالله زبیر، جدّه عبدالغفار، مادر بونصر مشکان دیده و کارکرد سیاسی عمه مسعود، حرّه ختلی را، بسیار مهم و موثر در جریان حکومت زور و استیلا یافته است. مختصر و مفید بودن تاریخ بیهقی هم دلیلی بر عدم حضور تیپ‌هایی چون خوشگذران و بازیگر در آن است. همین تاریخی بودن و طرح روابط علی و معلولی و ایجاد سبب شده است که طرح شخصیت زنان کمتر با توصیف‌های کامل، گفتگوهای تعیین‌کننده، تک‌گویی‌هایی برملاکننده هویت، لحن‌ها و گفتارگذاری‌های گوناگون از ایشان باشد هرچند که جسته و گریخته برای فضاسازی، توصیف زمان و مکان مرتبط با زنان و طرح علل موضوع و داستان-های فرعی زنان، تا حدودی همّت گماشته است. توصیف مجالس جشن و عروسی زنان وجه‌المصالحه یا تیپ رماتیک محزون به دلیل حضور مسعود یا دیگر ارکان حکومتی اغلب با گزارش‌هایی از ریخت و پاش غزنویان انجام گرفته است.

کتابنامه

- آهنگر، کتابون. (۱۳۸۵) مهارت‌های تیپ‌شناسی. تهران: شهیدی‌پور.
ادیبی، حسین؛ انصاری، عبدالمعبود. (۱۳۷۳) نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: دانژه.

امیرسلیمانی، سهیلا؛ قوجلو، فرزانه. (۱۳۹۰) زنان در تاریخ بیهقی. ادبیات و زبان‌ها، بخارا، شماره ۸۳، ۱۰۳-۱۲۱.

بی‌نیاز، فتح‌الله. (۱۳۸۷) در آمدی بر داستان‌نویسی و روایت‌شناسی. تهران: افراز.

بیهقی، ابوالفضل. (۱۳۹۰) تاریخ بیهقی، به اهتمام خلیل خطیب رهبر. تهران: مهتاب.

پارسا، احمد؛ مرادی، اقبال. (۱۳۹۲) تیپ‌شناسی شخصیت‌های داستانی صادق هدایت با تأکید بر طبقه‌بندی انیه‌گرام، مطالعات داستانی، سال اول، شماره ۳: ۷۹-۹۱.

خدییور، هادی؛ انصافی سرور، راحله. (۱۳۸۹) چهره زن در اسطوره و تاریخ، دهخدا، دوره ۲، شماره ۴، ۳۷-۷۴.

دقیقیان، پروین. (۱۳۸۷) روان‌شناسی تیپ‌های شخصیتی نه‌گانه، تهران: آشیانه کتاب.

رضایی، بیتا و همکاران. (۱۳۹۶) تحلیل روان‌شناختی تیپ شخصیتی «پادشاه» در داستان پادشاه و کنیزک مثنوی

بر مبنای الگوی انیاگرام، متن‌پژوهی ادبی، شماره ۷۱: ۱۶۹-۱۹۲.

سپهریان آذر، فیروزه؛ قلاوندی، حسن. (۱۳۹۰) تأثیر آموزش‌های تیپ‌شناسی شخصیت انیه‌گرام بر کاهش

تعارضات زناشویی. مشاوره و روان‌درمانی خانواده. سال اول. شماره ۲، ۱۵۸-۱۶۷.

سپهریان، فیروزه. (۱۳۸۹) ساخت مقدماتی آزمون تیپ‌های شخصیتی انیه‌گرام، اندازه‌گیری تربیتی، شماره ۳:

۱۲۱-۱۳۴.

سیف، عبدالرضا؛ بابایی مونا؛ زرهمانی، زینب. (۱۳۸۹) بررسی جایگاه زن در تاریخ بیهقی و مقایسه آن با برخی

از کتب منثور، زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، دوره دوم، شماره ۱، ۷۹-۹۸.

عابدی، محمدرضا. (۱۳۹۴) غلبه تیپ مذهبی مزور، نمودی از فهم ناروا از دین در رمان اجتماعی (با تامل در

نمونه‌های برجسته)، زبان و ادب فارسی، شماره ۲۳۲: ۱۰۹-۱۳۱.

کهدویی، محمدکاظم؛ حسینی، رقیه. (۱۳۸۹) نگرشی به شخصیت زن در تاریخ بیهقی و جهان‌گشای جوینی،

تحقیقات تمثیلی در زبان و ادبیات فارسی، دوره ۲، شماره ۴، ۱۳۶-۱۶۴.

مبارک، وحید. (زمستان ۱۳۹۲) مقایسه و سنجش داستان منظوم بت سومنات و داستان منثور جوان مشت‌زن از

بوستان و گلستان سعدی، پژوهشنامه ادبیات داستانی، سال ۲، شماره ۵: ۹۵-۱۲۱.

میرصادقی، جمال. (۱۳۸۸) ادبیات داستانی، تهران: امیرکبیر.

یونسی، ابراهیم. (۱۳۵۵) هنر داستان‌نویسی، تهران: امیرکبیر.

References

Adibi, H, Ansari, A. (1990). *Theories of sociology*, Tehran: Danje Publications. (In Persian).

- Amir Soleimani, S; Qojolu, F. (2013). *Women in Beyhaqi History*, Literature and Languages, Bukhara, No. 83: 103-121. (In Persian).
- Ahangar, K. (2005). *Typology skills*, Tehran: Shahidipour Publications. (In Persian).
- Biniyaz, F. (2008). An introduction to story writing and narratology, Tehran: Afraz Publications. (In Persian).
- Beyhaqi, A. (2010). *History of Beyhaqi*, by Khalil Khatib Rahbar, Tehran: Mahtab Publications. (In Persian).
- Khadivar, H, Insafi Sarwar, R. The Face of a Woman in Mythology and History, *Dehkhoda*, 2(4): 37-74. (In Persian).
- Prine, L. (1974). *Literature*. Harcourt Brace Javanovich. New York. Vol 1. P 67. (In Persian).
- Dagigian, P. (2008). *Psychology of Nine Personality Types*, Tehran: Ashianeh Ketab Publications. (In Persian).
- Sepahrian Azar, F, Qalavandi, H. (2010). *The effect of Enyegram personality typology training on reducing marital conflicts*. Family counseling and psychotherapy quarterly. 1(2): 167-158. (In Persian).
- Saif, A, Babaei, M, Zerhani, Z. (2009). Examining the position of women in Beyhaqi history and comparing it with some prose books, *Women in Culture and Art (Women's Research)*, 2(1): 79-98. (In Persian).
- KahdUi, M, Hosseini, R. (2009). An attitude towards the character of women in the history of Beyhaqi and Jahanshai Jovini, allegorical research in Persian language and literature, 2(4): 136-164. (In Persian).
- Mobarak, V. "Comparison and evaluation of the verse story of The Arch of Sumanat and the prose story of the young boxer from Bustan and Golestan Saadi", *Fiction Literature Research Journal*, 2(5): 121-95. (In Persian).
- Mirsadeghi, J. (2009). *Fiction*, Tehran: Amirkabir Publications. (In Persian).
- Yonsi, E. (1976). *The Art of Story Writing*, Tehran: Amirkabir Publications. (In Persian).